

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ В ЗМІСТІ ЗАКАРПАТСЬКОУКРАЇНСЬКИХ БУКВАРІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

22. Педагогика: Учебное пособие для студентов пед. ин-ов. – М.: Просвещение, 1968. – 526 с.
23. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М., Российское педагогическое агентство, 1996. – 604 с.
24. Педагогіка // За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Вища школа, 1986. – 544 с.
25. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1984. – 174 с.
26. Профессиональная педагогика / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: Ассоциация “Профессиональное образование”, 1999. – 512 с.
27. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, М.: ООО “Издательство АСТ”, 2001. – 800 с.
28. Современный словарь по педагогике / Сост. Е.С. Рапацевич – Мн.: “Современное слово”, 2001. – 928 с.
29. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний (психологические основы). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 345 с.
30. Фокин Ю.Г. Определения основных терминов дидактики высшей школы. – М., 1995. – 38 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2008

УДК 37.035.3(437.7)(075.2)

Октавія Фізеші, доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Мукачівського гуманітарно-педагогічного інституту

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ В ЗМІСТІ ЗАКАРПАТСЬКОУКРАЇНСЬКИХ БУКВАРІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлюється педагогічна спадщина відомих закарпатськоукраїнських педагогів О. Духновича, А. Волошина, О. Маркуша щодо питання трудового виховання як необхідного компонента у формуванні цілісної та гармонійно розвиненої особистості. Зокрема, увага акцентується на виховних можливостях першого підручника – букваря, як одного із засобів навчання та виховання особистості молодшого школяра.

Ключові слова: історія педагогіки, буквар, трудове виховання.

Постановка проблеми. Сучасна початкова освіта спрямована на розв’язання актуальних завдань, які забезпечують оновлення її змісту та методів, розвиток творчих здібностей молодшого школяра у різних видах діяльності. У цій надзвичайно складній і довготривалій справі використовується чимало різних засобів впливу на формування особистості. Один з них – навчальна книга, або підручник. Тому, важливим завданням сьогодення є вдосконалення змісту підручників, приведення його у відповідність до мети й завдань виховання, визначених сучасними нормативними документами. Наш науковий інтерес пов’язаний із вивченням, аналізом та узагальненням історико-педагогічних проблем виховання молодших школярів у процесі вивчення букваря. Ми вважаємо, що для наукового розв’язання зазначеної проблеми варто озирнутися на

історичний досвід педагогів і культурно-освітніх діячів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які внесли вагомий доробок у розвиток української педагогічної науки. Звернення до першоджерел, в яких відображено надбання й традиції національної системи виховання в минулому, допоможе осмислити сучасність, віднайти провідні напрями подальшого розвитку української педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні напрями виховання на сучасному етапі з різних точок зору й методологічних засад досліджували такі авторитетні науковці, як Л. Артемова, А. Богуш, О. Вишневський, А. Вихрущ, Я. Войтенко, П. Ігнатенко, Н. Косарева, В. Поплужний, О. Проскура, В. Скуратівський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська та ін. Оскільки визнаним засобом реалізації чинників виховання є зміст шкільного підручника, зазначимо, що низка досліджень дидактиків та

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ В ЗМІСТІ ЗАКАРПАТСЬКОУКРАЇНСЬКИХ БУКВАРІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

методистів безпосередньо стосуються його структури (В. Бейлінсон, В. Безпалько, Д. Зуєв); ролі й місця в навчальному процесі (І. Підласий, А. Полякова та ін.); дидактичної моделі навчального предмета й технології використання структури та змісту підручника (О. Савченко, В. Цетлін, Д. Чередниченко) тощо. Виховні можливості підручників для читання розглянуто у дослідженнях Н. Кузьменко. Педагогічний доробок закарпатоукраїнських педагогів розглянуто у працях В. Гомонная, І. Гранчака, М. Кухти, П. Магочія, Л. Маляр, І. Мацинського, В. Микитася, В. Росула, О. Рудловчак, І. Сенька, В. Статесвої, М. Штеця та ін.

Мета статті – з'ясувати погляди закарпатоукраїнських педагогів О. Духновича, А. Волошина, О. Маркуша та інших на виховні можливості змісту букварів у трудовому вихованні молодших школярів.

Викладення основного матеріалу. Трудове виховання – це виховання свідомого ставлення особистості до праці як до життєвої потреби, вищої цінності людини і суспільства. Виховне значення праці полягає в тому, що вона є найважливішим засобом пізнання об'єктивного світу, благотворно впливає на розвиток інтелекту, сприяє укріпленню здоров'я дітей, у процесі праці відбувається осмислення людиною свого суспільного обов'язку, вона набуває цінного досвіду спілкування з іншими людьми, у праці розкривається моральність кожної людини, а також праця сприяє життєвому самовизначенню та правильному вибору професії.

Українська педагогічна наука набула чималого досвіду організації трудового виховання підростаючого покоління.

Не можна уявити собі багатих здобутків XIX століття на Закарпатті з літератури, культури, школи і педагогіки, високої духовності і громадянства без імені нашого славного земляка-патріота О.В. Духновича (1803 – 1865). Його педагогічні погляди необхідно розглядати у зв'язку з його громадсько-освітньою діяльністю на фоні широкого демократичного руху XIX ст., що охопив тоді Європу. Ідеї народності школи і виховання, широка демократизація освіти, навчання дітей рідною мовою – провідні у творчості О. Духновича. В основі його педагогічних ідей лежить гуманістичне начало. Педагогічні погляди він висвітлює у своєму першому не тільки на Закарпатті, але й на всій Західній Україні посібнику “Народная педагогика в пользу учителей сельских” (Львів, 1857). Вся виховна теорія О.В. Духновича побудована на принципах виховання у праці. Він вимагав зробити працю основою виховання, трудові процеси

розглядав у тісному зв'язку з іншими сторонами формування особистості – фізичною, моральною, розумовою та естетичною. Тому педагог закликав батьків: “Дай сину твоєму здоровий розум, дай йому добрий нрав, дай йому науку, способность, трудолюбие” [7, 4]. Ці ідеї він зреалізував на сторінках свого букваря – “Книжница читальная для начинающих” [6], поява якого на закарпатоукраїнських землях у 1847 р. в Будині знаменує собою новий етап розвитку рідномовної освіти. Буквар є “*вже українським букварем в прямому значенні цього слова, оскільки побудований на народно-розмовній лексичній основі*” [10, 611]. Буквар мав незвичайний успіх серед простого люду: за короткий час він витримав іще три видання (1850, 1852, 1854). Предметом нашого дослідження та аналізу виховної спрямованості букваря стане дев'ятий розділ – “Школські правила”, що являє собою збірку віршованих творів (14 віршів). Окрім них, виховне навантаження у букварі мають вірш “Жизнь русина” та оповідання “Образъ жизни”, “Соловій”. У “Книжці читальній для начинающих” О. Духнович велику увагу приділив вихованню любові до рідного краю, родини, свого народу, Батьківщини. Так, у вірші “Жизнь русина” автор змалював кращі риси української ментальності – працелюбність, індивідуальну свободу, глибокий зв'язок із природою. А у вірші “О будущей судьбі дітей” О. Духнович закликав молодших школярів до готовності до творчої праці на благо людей, героїчного подвигу в ім'я процвітання держави. Весь буквар О. Духновича побудований на принципі трудового виховання. Тут вміщено його власні вірші на тему праці – “Про діла дітей”, “О справованні дітей на поли”, “Про майбутню долю дітей”. На думку автора, “*людина, вихована поза працею, є тягарем для суспільства, соціальним трутнем*” [10, 131]. Будь-яка праця корисна і варта поваги. Разом із тим гідні осуду неробство, лінощі:

*Но есть ганьба, стыд лежати,
Лем от неба виштыко ждати* [6, 80]

О. Духнович зазначав, що ще більше користі й задоволення приносить дітям праця у колективі. Формування в учнів санітарно-гігієнічних навичок праці та правильної організації відпочинку є необхідним моментом виховання. У віршах “Книжці читальної для начинающих” багато уваги приділено правилам дотримання гігієни тіла, одягу, режиму дня. Пропагуючи працелюбність та здоровий спосіб життя, автор водночас гнівно засудив алкоголізм та пияцтво:

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ В ЗМІСТІ ЗАКАРПАТСЬКОУКРАЇНСЬКИХ БУКВАРІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

*Бо хто паленчисько п'є,
Той свою душу вб'є* [6, 56]

Провідна роль у розвитку виховання та освіти належала послідовнику педагогічних ідей О. Духновича – Августину Волошину (1874 – 1945). Свої педагогічні погляди він висвітлював у наукових працях “Педагогічна психологія” (1930 р., 1932 р.), “Педагогіка і дидактика для учительських семінарій” (1923 р.), “Педагогіка і дидактика” (1924 р., 1935 р.), “Коротка історія педагогіки для учительських семінарій” (1921 р., 1931 р.), “О соціальному вихованню” (1924 р.), “Методика” (1932 р.), “Методика народно-шкільного навчання” (1935 р.) та інші. Власну виховну концепцію А. Волошин вибудовує у таких напрямках, як виховання духовності, високої моралі та народності, трудове, естетичне, фізичне виховання. Трудове виховання у виховній концепції А. Волошина, як послідовника й продовжувача педагогічних ідей О. Духновича, теж займає важливе місце: *“Робота не лише každоденний хліб нам подає, але і нашу душу кормить, бо ошляхетнює чуття, підкріплює волю, потішає в часі журби і при цьому додає здоров'я до нашого тіла”* [2, 105]. Сучасну педагогіку школи він бачив школою праці і вважав, що для початкової школи праця повинна бути принципом виховання. На сторінках першого підручника – “Азбука карпато-руського і церковно-славянського читання” [1], який користувався великою популярністю і майже щорічно перевидався (1904, 1908, 1913, 1916, 1919, 1920, 1921, 1924 рр.), – значна частина текстів спрямована на виховання працелюбності. Зокрема, це такі твори, як “Петух и робітники”, “Винниця”, “Мала газдиня”, “Яцко та Юла”, “Не ганьба робити”, “Осель и конь” [1, 38 – 88]. Окрім оповідань та віршів про важливість праці, у букварі наведено низку прислів'їв, у яких засуджується неробство, лінощі:

*Єдним махом дерево не перетнеш;
Менше говори, а більше роби;
Роспещена мачка не ймає мишей;
Як ся справуєш, такій и хосень маєш;
Конець діло хвалить* [1, 18 – 88]

Традиції О.В. Духновича та А. Волошина у створенні закарпатськоукраїнських підручників з навчання грамоти також продовжував видатний український педагог і письменник О.І. Маркуш (1891 – 1971) [4, 107]. Слід зазначити, що окремої праці, в якій були б висвітлені власні педагогічні погляди О. Маркуша, не існує. Про їх виховну спрямованість можемо судити з його публікацій у педагогічному часописі “Учитель”, редагованого ним часопису для молоді “Наш

рідний край”, а також з укладених ним підручників “Рідне слово” (1923), “Зорниця” (1924), “Новою Європою” (1925), “По рідному краю” (1926), що спонукали школярів до навчання, сприяли формуванню наукового світогляду, вчили любити свій народ і Батьківщину. Вінцем методичних розробок у царині укладання букварів став виданий ним у 1925 р. в Ужгороді буквар “Зорниця: Перша книжечка до читання для руських дітей” [8]. Характерно, що, укладаючи свій буквар, О. Маркуш спирався на досягнення світової педагогічної практики. Про виховну спрямованість “Зорниці” можемо судити з аналізу її змісту. Перше, що впадає у вічі, це використання великої кількості творів народного фольклору: прислів'я, приказки, потішки, загадки, пісеньки, дитячі ігри, казки втілюють дидактичні принципи народної педагогіки. Зрештою, як вважав педагог, буквар має *“подати діточий, молодшим школярам милий, веселий матеріал”* [9, 36]. Зокрема, автор використав багато дитячих потішок та забавлянок (близько 20), які вмістив у невеличкому розділі “Малі оповідання” та у “Першій читанці”. Наведемо для прикладу декілька творів, що не тільки забавляють і потішають маленького читача, але й виховують:

Юрку, стовчи кашу! Йой, мамо, мене руки болять.

Йди ж, Юрку, кашу їсти! Шукаю велику ложку, а такої їду [8, 82].

Очевидне виховне значення прислів'їв, які вмістив у своєму букварі О. Маркуш. Наприклад, прислів'я, спрямовані на виховання працелюбності, що була характерною рисою закарпатських русинів-українців.

Висока сосна – а мало хосна;

Газдиня то газдиня, сорок грядок – одна диня [8, 38 – 58].

Знаходимо у букварі оповідання “Хлібець”, де пояснюється, скільки праці потрібно, щоб на столі з'явився хліб:

А чи ви чули, дітоньки, скільки пошло роботоньки, доки той хліб удався, до ваших рук достався ? [8, 116].

Тому необхідно поважати працю хлібороба. Крім цього, на виховання працелюбності спрямовані й оповідання “Баба і внучка”, “Кто скорше...”, “Помагав”, “Медведь и пчолы” [8, 46 – 116].

Значущість виховання працелюбності у молодших школярів підкреслює й зміст багатьох інших букварів різних авторів, якими послуговувалися в закарпатськоукраїнських школах наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст., а саме букваря П. Генція “Русско-славянская

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com